

УДК 354-043.5(477)

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2025.1.2>**Євгеній БОГДАНОВ**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності

Навчально-наукового інституту права ім. Князя Володимира Великого

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», bogdanov.yevgeniy@gmail.com

ORCID: 0009-0008-7580-2872

**ІНСТИТУТ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ**

У науковій статті встановлено, що інститут присяжних в Україні перебуває на етапі трансформації та потребує суттєвого реформування відповідно до міжнародних стандартів здійснення правосуддя. Досліджено основні виклики, що постають перед функціонуванням суду присяжних в Україні, зокрема: недосконалість процедури формування списків присяжних, низький рівень правової культури та свідомості громадян, відсутність належного механізму матеріального забезпечення присяжних, проблеми організаційного характеру при формуванні складу суду присяжних.

Обґрунтовано, що ефективне функціонування інституту присяжних потребує системного підходу до його реформування, що включає удосконалення законодавчої бази, запровадження освітніх програм для присяжних, створення єдиної електронної системи формування списків присяжних, розробку механізмів захисту прав та гарантій діяльності присяжних. Встановлено необхідність розширення категорій справ, які розглядаються за участю присяжних, та запровадження класичної моделі суду присяжних.

Здійснено висновок, що реформування інституту присяжних має відбуватися з урахуванням міжнародного досвіду, особливо практики США та Великобританії, де цей інститут функціонує найбільш ефективно, та національних особливостей правової системи України. Визначено, що ключовими напрямками реформування мають стати: удосконалення процедури відбору присяжних через створення єдиної електронної системи формування списків та встановлення чітких критеріїв відбору; підвищення рівня їх правової освіти шляхом запровадження спеціальних навчальних програм та тренінгів; посилення гарантій незалежності через встановлення додаткових механізмів захисту від незаконного впливу та тиску; забезпечення належного матеріально-технічного забезпечення їх діяльності включно з адекватною оплатою праці та компенсацією витрат, пов'язаних з виконанням обов'язків присяжного; створення ефективного механізму взаємодії присяжних з професійними суддями, що передбачає чіткий розподіл повноважень та налагоджену систему комунікації. Така комплексна реформа сприятиме підвищенню ефективності суду присяжних як важливого інституту демократичного суспільства та забезпечить його відповідність міжнародним стандартам здійснення правосуддя.

Ключові слова: суд присяжних, правосуддя, судова реформа, присяжні, кримінальне провадження, судочинство, правова система, судова влада.

Yevgen Bohdanov. INSTITUTE OF JURY IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS FOR REFORM

The scientific article establishes that the institution of jury in Ukraine is in the stage of transformation and requires significant reform in accordance with international standards of justice. The main challenges facing the functioning of jury trials in Ukraine have been investigated, including: imperfections in the procedure for forming jury lists, low level of legal culture and consciousness of citizens, lack of proper mechanism for material support of jurors, and organizational problems in forming jury compositions.

It is substantiated that the effective functioning of the jury institution requires a systematic approach to its reform, including improvement of the legislative framework, introduction of educational programs for jurors, creation of a unified electronic system for forming jury lists, and development of mechanisms for protecting the rights and guarantees of jury activities. The necessity of expanding the categories of cases considered with jury participation and introducing the classical model of jury trial has been established.

It was concluded that the reform of the jury institution should take place taking into account international experience, especially the practices of the USA and Great Britain, where this institution functions most effectively, and the national peculiarities of the Ukrainian legal system. It was determined that the key areas of reform should be: improving the jury selection procedure through the creation of a unified electronic system for forming lists and establishing clear selection criteria; increasing their level of legal education through the introduction of special training programs and workshops; strengthening guarantees of independence through the establishment of additional mechanisms of protection against illegal influence and pressure; ensuring proper material and technical support for their activities, including adequate remuneration and compensation for expenses related to performing jury duties; creating an effective mechanism for interaction between jurors and professional judges, which provides for a clear distribution of powers and an established system of communication. Such comprehensive reform will contribute to increasing the effectiveness of jury trials as an important institution of democratic society and ensure its compliance with international standards of justice administration.

Key words: jury trial, justice, judicial reform, jurors, criminal proceedings, judiciary, legal system, judicial power.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розбудова правової держави та забезпечення справедливого судочинства є одними з ключових завдань України на шляху демократичних перетворень. Інститут присяжних, як важливий елемент участі громадськості у здійсненні правосуддя, потребує суттєвого реформування відповідно до міжнародних стандартів та сучасних викликів судової системи. Попри законодавче закріплення права громадян брати участь у здійсненні правосуддя через інститут присяжних, практична реалізація цього механізму стикається з низкою системних проблем та неузгодженостей.

Реформування судової системи України передбачає необхідність модернізації інституту присяжних, який має стати ефективним інструментом забезпечення прозорості та об'єктивності судового процесу. Водночас існуючі недоліки у функціонуванні цього інституту, зокрема недосконалість механізму формування списків присяжних, недостатня правова регламентація їхнього статусу та процедури участі у судових засіданнях, низький рівень громадської довіри до системи правосуддя загалом, створюють серйозні перешкоди для його повноцінного впровадження. Комплексне дослідження цих проблем та пошук шляхів їх вирішення є необхідною умовою для підвищення ефективності інституту присяжних та зміцнення демократичних засад судочинства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичною основою статті є широкий спектр наукових праць та нормативно-правових актів. Фундаментальну базу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також міжнародні правові акти, що регулюють питання участі громадськості у здійсненні правосуддя.

Теоретико-правові аспекти функціонування суду присяжних у системі судочинства України ґрунтовно досліджували такі вчені, як Л. М. Москвич, І. В. Юревич, В. М. Тертишник, О. В. Культенко, С. В. Оверчук. Історичний розвиток та становлення інституту присяжних в Україні детально висвітлено в працях С. О. Іваницького, В. В. Городовенка, І. О. Русанової, Л. В. Шкребець. Порівняльно-правовий аналіз моделей суду присяжних

у різних правових системах представлений у дослідженнях В. В. Колуха, О. Г. Яновської, І. О. Рощиної.

Особливу увагу процесуальним аспектам діяльності суду присяжних приділили у своїх роботах Н. М. Ахтирська, С. В. Прилуцький, А. П. Бурій. Проблеми правового статусу присяжних та організаційного забезпечення їх діяльності досліджували В. М. Щерба, Л. Р. Шувальська, М. В. Ковальова. Питання ефективності суду присяжних як інституту демократичного суспільства розглядали І. Р. Волоско, О. В. Капліна, В. Т. Нор.

Значний внесок у дослідження зарубіжного досвіду функціонування суду присяжних зробили такі науковці, як С. О. Погребняк, О. М. Овчаренко, Н. С. Карпов, які детально проаналізували особливості американської та європейської моделей суду присяжних. Практичні аспекти впровадження цього інституту в Україні висвітлені в роботах А. Б. Войнарович, Р. М. Максимовича, У. О. Мірінович.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою пропонованого наукового дослідження є комплексний аналіз сучасного стану інституту присяжних в Україні, виявлення основних проблем його функціонування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності суду присяжних відповідно до міжнародних стандартів та потреб судової реформи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інститут суду присяжних в Україні знаходиться на етапі трансформації, що зумовлено необхідністю приведення судової системи у відповідність до міжнародних стандартів здійснення правосуддя. Важливим кроком у розвитку даного інституту стало прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який визначив основні засади функціонування суду присяжних в Україні [5]. При цьому, як зазначають Максимович Р. М. та Мірінович У. О., сучасна модель суду присяжних в Україні потребує суттєвого вдосконалення для забезпечення ефективного здійснення правосуддя [10, с. 124].

Суд присяжних в Україні є особливою формою здійснення правосуддя, яка передбачає участь представників народу у кримінальному провадженні. Цей інститут був запроваджений після прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року та є втіленням конституційної норми про безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя [5].

В українській моделі суд присяжних складається з двох професійних суддів та трьох присяжних, які спільно вирішують питання факту та права. Така модель відрізняється від класичної англо-американської системи, де присяжні самостійно вирішують питання факту, а суддя – питання права. Справи за участю присяжних розглядаються в першій інстанції лише у випадках, коли обвинуваченому загрожує довічне позбавлення волі, і лише за клопотанням обвинуваченого.

Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Існує ряд обмежень щодо того, хто не може бути присяжним: особи з непогашеною судимістю, недієздатні особи, особи з хронічними психічними чи іншими захворюваннями, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного, особи старші 65 років, народні депутати, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів та інші.

Списки присяжних формуються територіальним управлінням Державної судової адміністрації України на підставі списків виборців. Присяжні під час виконання своїх обов'язків користуються всіма правами судді та отримують винагороду за свою роботу. Вони зобов'язані з'являтися до суду за викликом, брати участь у судовому засіданні та виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

Процес розгляду справи за участю присяжних має свої особливості. На початку судового розгляду присяжні приймають присягу. Вони мають право брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні, робити нотатки, ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються. Після судових дебатів присяжні разом із професійними суддями йдуть до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

Рішення у справі приймається простою більшістю голосів. Кожен із присяжних має один голос, і його голос рівнозначний голосу професійного судді. При цьому головуючий голосує останнім. У разі, якщо судді та присяжні не можуть дійти згоди щодо вирішення питання про винуватість чи невинуватість обвинуваченого, то вважається прийнятим рішення, яке є більш сприятливим для обвинуваченого.

Аналізуючи особливості нормативно-правового регулювання інституту присяжних, варто звернутися до досвіду країн із розвинутою правовою системою. Зокрема, Берч

В. В. підкреслює, що у США та Великобританії існує чітка система відбору та підготовки присяжних, яка забезпечує високу ефективність цього інституту [1, с. 44]. В українських реаліях процедура формування списків присяжних часто стикається з організаційними труднощами та недосконалістю законодавчого регулювання, про що свідчать численні дослідження вітчизняних науковців [12, с. 45].

Особливу увагу привертає питання розширення категорій справ, які розглядаються за участю присяжних. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, суд присяжних розглядає лише обмежену категорію кримінальних справ [7]. Проте, як зазначають Прилуцький С. В. та Капліна О. В., для повноцінного функціонування інституту присяжних необхідно розширити їх компетенцію та запровадити класичну модель суду присяжних [14, с. 276].

Важливим аспектом реформування інституту присяжних є питання їх матеріального забезпечення та соціальних гарантій. Волоско І. Р. у своєму дослідженні наголошує на необхідності створення належних умов для роботи присяжних, включаючи адекватну оплату їхньої праці та забезпечення безпеки [2, с. 156]. Це питання особливо актуальне в контексті залучення громадян до здійснення правосуддя та підвищення довіри до судової системи.

Значну увагу науковці приділяють проблемі правової культури та освіти присяжних. Тертишник В. М. та Солодков А. А. підкреслюють необхідність запровадження спеціальних освітніх програм для присяжних, які б забезпечували їх належну підготовку до виконання своїх обов'язків [15, с. 161]. Це особливо важливо з огляду на те, що низький рівень правової культури може негативно впливати на якість судових рішень.

У контексті євроінтеграційних процесів важливим є вивчення європейського досвіду організації суду присяжних. Погребняк С. О. та Овчаренко О. М. у своєму порівняльно-правовому дослідженні аналізують різні європейські моделі суду присяжних та можливості їх адаптації до українських реалій [13, с. 45]. Особливу увагу автори приділяють питанням організації роботи присяжних та механізмам забезпечення їх незалежності.

Існуючі організаційні проблеми, які виникають при формуванні складу суду присяжних, часто пов'язані з недосконалістю поточних механізмів відбору та недостатньою автоматизацією процесів. Серед найбільш поширених проблем можна відзначити складність оперативного оновлення списків

присяжних, відсутність єдиної бази даних кандидатів, та обмежені можливості для перевірки відповідності кандидатів встановленим законом вимогам. Актуальним залишається питання створення єдиної електронної системи формування списків присяжних. Як зазначається у матеріалах Національної школи суддів, впровадження такої системи дозволить оптимізувати процес відбору присяжних та забезпечити прозорість цієї процедури [3]. Крім того, це сприятиме вирішенню організаційних проблем, які часто виникають при формуванні складу суду присяжних. Прозорість процедури відбору присяжних, яка забезпечується електронною системою, є ключовим фактором підвищення довіри суспільства до судової системи в цілому. Можливість відстежувати процес формування списків присяжних та перевіряти дотримання всіх встановлених процедур сприятиме зміцненню принципів відкритості та доступності правосуддя.

Особливої уваги заслуговує досвід англо-американської моделі суду присяжних, яка, на думку Новикова О. В. та Коротун Т. В., може бути корисною для України [11, с. 727]. Зокрема, досвід англо-американської моделі суду присяжних представляє особливий інтерес для української правової системи, оскільки ця модель має багатовікову історію та довела свою ефективність. У Сполучених Штатах Америки система присяжних є невід'ємною частиною судочинства та має розвинену нормативно-правову базу, що регулює всі аспекти діяльності присяжних. Американська модель характеризується ретельно розробленими механізмами забезпечення незалежності присяжних, включаючи процедури їх відбору, інструктажу та захисту від зовнішнього впливу. Особлива увага приділяється питанням матеріального забезпечення присяжних та створення належних умов для виконання ними своїх обов'язків. Конєва Є.М., досліджуючи становлення суду присяжних у правовій системі Англії, наголошує на важливості історичного досвіду для розуміння сучасних проблем функціонування цього інституту [9, с. 156].

Культенко О. В. та Ковальова М. В., аналізуючи міжнародні стандарти функціонування суду присяжних, підкреслюють необхідність комплексного підходу до реформування цього інституту в Україні [8, с. 49]. Це включає вдосконалення законодавчої бази та створення належних організаційних та матеріально-технічних умов для роботи присяжних.

В контексті реформування системи присяжних в Україні особливої актуальності

набуває питання врахування емоційного та психологічного стану претендентів на роль присяжного, що стає надзвичайно важливим з огляду на майбутній повоєнний період. Значна кількість громадян України, які пережили травматичний досвід війни, створює додаткові виклики для системи правосуддя. Експерти наголошують на існуванні реального ризику трансформації суду присяжних у «суд емоцій», де визначальними факторами при прийнятті рішень можуть стати не фактичні обставини справи та наявні докази, а емоційний вплив ораторського мистецтва сторін процесу або суспільні упередження [11, с. 102].

Наразі процедура формування складу присяжних передбачає активну участь територіального управління Державної судової адміністрації, яке на основі аналізу судової практики визначає необхідну кількість потенційних присяжних для конкретної адміністративної одиниці. Відповідне подання направляється до міської або районної ради, яка кожні два роки формує список потенційних присяжних. Чинне законодавство встановлює низку вимог до кандидатів у присяжні: вони повинні бути громадянами України віком від 30 до 65 років, постійно проживати на території відповідної адміністративної одиниці, вільно володіти українською мовою та не мати обмежень щодо судимості чи захворювань, які могли б перешкоджати виконанню обов'язків присяжного. Важливим є також обмеження щодо професійної приналежності – присяжними не можуть бути державні службовці, адвокати, нотаріуси та представники інших визначених законом професій.

У світлі сучасних викликів та необхідності підвищення ефективності інституту присяжних пропонується внести суттєві зміни до критеріїв відбору кандидатів. Зокрема, обґрунтованою видається пропозиція щодо зниження верхньої вікової межі для присяжних з 65 до 55 років. Крім того, існує нагальна потреба у запровадженні більш жорстких вимог щодо рівня знань та професійного досвіду кандидатів. Такі зміни спрямовані на формування більш компетентного та ефективного складу присяжних, що має безпосередній вплив на якість здійснення правосуддя та забезпечення його об'єктивності.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, інститут суду присяжних в Україні знаходиться на важливому етапі трансформації та потребує ґрунтовного реформування відповідно до міжнародних стандартів здійснення правосуддя. Сучасна українська модель суду присяжних, що передбачає участь двох профе-

сійних суддів та трьох присяжних, суттєво відрізняється від класичної англо-американської системи та виявляє низку системних недоліків у своєму функціонуванні. Основними проблемами є недосконалість процедури формування списків присяжних, що часто призводить до організаційних труднощів, обмежена категорія справ для розгляду (лише справи, де передбачено довічне позбавлення волі), недостатнє матеріально-технічне забезпечення та соціальні гарантії присяжних, а також низький рівень їхньої правової культури та професійної підготовки. Дослідження показують, що існуюча система потребує вдосконалення механізму взаємодії присяжних з професійними суддями та створення більш ефективних інструментів забезпечення їхньої незалежності. Особливої уваги заслуговує питання розширення компетенції суду присяжних та запровадження класичної моделі, де присяжні самостійно вирішують питання факту, а судді – питання права. Для підвищення ефективності функціонування інституту присяжних необхідно впровадити комплексні зміни, включаючи створення єди-

ної електронної системи формування списків присяжних, що забезпечить прозорість та оптимізацію процесу їх відбору, розробку та впровадження спеціальних освітніх програм для підвищення рівня правової компетентності присяжних, встановлення адекватної оплати їхньої праці та забезпечення належних умов роботи. Важливим аспектом реформування є вивчення та адаптація міжнародного досвіду, особливо практики США та Великобританії, де існує чітка система відбору та підготовки присяжних. При цьому необхідно враховувати національні особливості правової системи України та забезпечувати поступовий перехід до більш ефективної моделі суду присяжних. Успішна реалізація цих реформ сприятиме підвищенню довіри громадян до судової системи, забезпеченню прозорості та об'єктивності судового процесу, а також зміцненню демократичних засад судочинства в Україні. Крім того, вдосконалення інституту присяжних стане важливим кроком у процесі євроінтеграції та приведення української судової системи у відповідність до міжнародних стандартів.

Література:

1. Берч В. В. Особливості нормативно-правового регулювання інституту присяжних: досвід США та Великобританії. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 3(3). Том 2. С. 42–49.
2. Волоско І. Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 244 с.
3. Впровадження суду присяжних в Україні: обговорення законопроектів. Національна школа суддів. 7.06.2024. URL: <https://nsj.gov.ua/ua/news/vprovadjennyasudu-prisyajnih-v-ukraini-obgovorennya-zakonoproektiv/> (дата звернення: 11.11.2024).
4. Городовенко В. В. Перспективи розвитку суду присяжних в Україні. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1(30). С. 6–15.
5. Закон України "Про судоустрій і статус суддів" від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (Дата звернення 12.11.2024 року)
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про суд присяжних». Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 (дата звернення: 11.11.2024).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення 12.11.2024 року)
8. Культенко О. В., Ковальова М. В. Міжнародні стандарти функціонування суду присяжних: порівняльно-правовий аналіз. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Том 5. С. 47–53.
9. Конєва Є. М. Становлення суду присяжних у правовій системі Англії. Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню юриста. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2022. 300 с.
10. Максимович Р. М., Мірінович У. О. Актуальні проблеми функціонування суду присяжних в Україні та шляхи їх вирішення. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 123–130.
11. Новиков О. В., Коротун Т.В. Англо-американська модель суду присяжних для України. Досвід США для України. *Молодий вчений*. 2018. № 4(2). С. 726–729.
12. Москвич Л. М., Іваницький С. О., Русанова І. О. Суд присяжних: теорія і практика: монографія. Харків: Право, 2009. 178 с.
13. Погребняк С. О., Овчаренко О. М. Європейські моделі суду присяжних: порівняльно-правове дослідження. *Право і безпека*. 2021. № 2(81). С. 43–49.
14. Прилуцький С. В., Капліна О. В. Інститут суду присяжних в Україні: проблеми становлення та розвитку. *Право України*. 2021. № 3. С. 274–290.
15. Тертишник В. М., Солодков А. А. Суд присяжних: суть ідеї, історичний досвід, перспективи становлення та актуальні проблеми сьогодення. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 159–166.